

Sağlıkta şiddetin demografisi ve profili

Prof. Dr. Akile Gürsoy

İngiltere Durham Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra Hacettepe Üniversitesinde sosyal antropoloji doktorasını tamamladı. Sağlık antropolojisi alanında uzmanlaştı. Devlet ve vakıf üniversitelerinde çalıştı, ABD'de University of Texas at Austin'de misafir öğretim üyesi oldu. 2004'te Venezuela'da seçimle International Forum for Social Science in Health (IFSSH) yönetim kurulu başkanı seçildi. 2005'te "Health Challenges of the Third Millenium" Dünya Kongresinin başkanlığını yürüttü. Social Science and Medicine dergisinin danışman editörlüğü, Avrupa Bilim Vakfı Türkiye temsilciliği gibi görevler aldı. Halen Beykent Üniversitesi Öğretim Üyesidir.

Küresel boyutta yaşamakta olduğumuz COVID-19 salgını tüm sağlık çalışanlarının bizim için ne kadar kıymetli olduğunu bir kez daha gözler önüne serdi.

Onlar hastaların ömürlerini biraz daha uzatabilmek adına kendi yaşamlarını tehlikeye atıyor, en riskli ortamlarda çalışıyorlar. Bu salgından kurtuluşumuzu bilim insanlarına ve sağlık çalışanlarına bağladık. Bu duruma rağmen, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet bitmiyor. Günümüzde sağlık çalışanlarına yönelik her türlü şiddet türünün yüksek olduğu, sağlık kurumlarının şiddetin en çok görüldüğü alanlarından biri olduğu bilinmektedir. Her sağlık çalışanı potansiyel bir şiddet mağduru olmakta ve bu riskin bilinciyle endişe duymakta, stres yaşamaktadır. Sağlık çalışanlarının güvenlik sektörü çalışanlarından bile daha fazla şiddete maruz kalmaları çok yönlü soru ve sorunları beraberinde getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Uluslararası Hemşireler Birliği raporlarına göre, son yıllarda sağlık çalışanlarının %50'sinden fazlası mesleklerini uygulama süreçlerinde en az bir kez şiddete maruz kalmış oluyorlar (1).

Sayılar Oluşturmanın Güçlüğü

Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre dünya genelinde sağlık çalışanlarının %8-%38 kadarı iş yaşamlarında en azından bir kez fiziksel şiddete maruz kalıyorlar (2). Bu oranın çok daha faz-

lası ise sözel şiddet ve tehditlere maruz kalıyor. Şiddeti uygulayanların çoğu hastalar ve hasta yakınları. Sektörde çalışan herkes risk altında olmakla birlikte, şiddete en fazla maruz kalanlar hemşireler ve hastalarla bire bir muhatap olanlar, acil serviste çalışanlar. Şiddet uygulayanların profili incelendiğinde; çoğunlukla kişilik bozukluğu olan, şiddet meyillisi veya uyuşturucu bağımlısı olan kişiler olduğunu görmekteyiz. Şiddet uygulayanların çoğu da erkek hasta yakınları veya hastalar.

Şiddet, insanlık tarihi kadar eski. Sağlık çalışanlarına şiddet de öyle. Üstelik, şiddet çok boyutlu, karmaşık bir sosyal olgu (3-4). Ancak günümüzde tüm dünyada sağlık çalışanlarına karşı şiddet eylemlerinin arttığı gözlemlenmekte, hatta bu konuda bir pandemi yaşandığı tespiti yapılmakta (5). Bu sorunun bir halk sağlığı sorunu olarak tanımlandığını da görüyoruz (6). Sağlık çalışanlarına şiddet kabul edilemez bir sosyal sorun olarak karşımızda çözümlenmeyi beklemekte.

Sağlık çalışanlarına karşı şiddeti ayrıntılı istatistik verilerle ulusal ve uluslararası boyutu ile net ve kıyaslamalı bir şekilde tanımlamak güç. Çünkü bu konuda sürekliliği olan, sistemli ulusal ve evrensel araştırmalar yok. Bir diğer zorluk ta çoğu şiddet eyleminin kayda geçmediği, hatta birçok sağlık personelinin maruz kaldıkları şiddeti işlerinin gereği, olağan bir durum gibi algılamalarından kaynaklanıyor.

Türkiye'de 2013 yılında, 25 ilde, 1.300 sağlık çalışanı ile yapılan ayrıntılı bir araştırmada görüşülenlerin %87'sinin meslek hayatları içinde en az bir kez, %81'inin de son bir yıl içinde herhangi bir şiddet türüne maruz kaldığını göstermiştir. Görüşülenlerin %82'si şiddetle karşılaşma konusunda endişe yaşadığını belirtmiştir. Şiddet uygulayanların %68'i erkek, %32'si kadındır. Şiddet olaylarının %65'i mesai saatleri içinde, %25'i hastane koridorunda, %24'ü acil serviste gerçekleşmiştir. Yaşadıkları şiddet karşısında araştırmaya katılanların %40'ı karşılık vermeden işine devam ettiği, %26'sı güvenliğe bildirdiğini, %14'ü ise karşılık verdiğini belirtmiştir. Neden şiddet uygulandığı sorulduğunda, şiddete maruz kalanların %19'u şiddet uygulayanın şiddeti kendilerine hak gördüğünü, %14'ü genel sağlık politikalarına, %13'ü ise bunu hastalık psikolojisi ve kendini ihmal edilmişlik algısına bağlamıştır. Bu sonuçları araştırmayı yürütenler, şiddetin bireyler tarafından normal algılandığı değerlendirilmesine varmıştır. Araştırmaya katılanların %65'ü çalıştıkları kurumda yeterli güvenlik önlemleri alınmadığını düşünmektedir. %55'i şiddet karşısında nasıl davranması gerektiğine dair eğitim almıştır (7).

Aynı araştırmada şiddetin kadın/erkek ve mağdurların eğitimi konusunda bazı farklılıklara işaret etmiştir. %86 oranla kadınlar, %74' oranla erkeklere kıyasla daha fazla şiddet endişesi yaşamakta. Oysa erkekler kadınlara oranla daha

fazla fiziksel şiddet yaşamakta. Erkekler %36, kadınlar %19. Kadınlar daha fazla psikolojik ve sözel şiddete maruz kaldıkları bulunmuş. Sağlık çalışanlarının medeni durumlarının da şiddete maruz kalmada bir etkisi olduğu görülüyor: Son bir yıl içinde hiç şiddet yaşamadığını belirten evliler %20 iken, bekârlar %13 oranında. Eğitim durumunun da şiddete maruz kalmada bir faktör olduğu görülüyor. Lise/meslek lisesi mezunlarının %33'ü, yüksek lisans/doktoralı sağlık çalışanlarının ise %24'ü son bir yılda şiddete maruz kalmışlar. Bu verilerin ışığında, daha güçsüz görülenlerin daha fazla şiddete maruz kaldığı yorumunu getirebiliriz.

Aslında her şiddet vakasının kendisine özgü şartları söz konusu. Sayıları istatistik sayılar içine hapsedmek her zaman doğru olmuyor. Doktora karşı bireysel şiddet her zaman var olmuş. Bu konuda aktarılan bir olay, merhum sanatçı Gülriz Sururi'nin annesi Suzan Lütfullah'ın 1932'de henüz 23 yaşında iken ölümüyle ilgili. Türk opera sanatçısı ve Türkiye'nin ilk profesyonel Müslüman primadonnası olan Suzan Lütfullah, apandisit veya pankreas rahatsızlığı ile hastaneye götürülüyor, ancak arife olduğu için eve gönderiyorlar. Eşinin evde ölmesi üzerine büyük matem yaşayan Lütfullah Bey'in onlarla zamanında ilgi-

lenmeyen, bayram sonrası gelmelerini söyleyen doktoru Kadıköy vapurundan denize attığı biliniyor. Bugün, şiddet eylemlerinin genellikle hastane şartlarının, ekip ve donanımın yeterli olmadığı, genellikle daha fazla baskı altında çalışan, sosyoekonomik açıdan yetersizlikler yaşayan ortamlarda daha fazla rastlandığı gözlemlenmekte (8). Ayrıca, afetlerde veya çatışma, savaş gibi durumlarda sağlık çalışanlarının topluca şiddetin hedefi olma durumları da söz konusu (9).

Sağlık çalışanına şiddetin aile içinde yaşanan şiddete benzer yönleri var. Aile içi şiddet söz konusu olduğunda da bunu sayısal olarak tespit etmek güçleşiyor çünkü genellikle yaşanmış olanların üstü kapatılıyor. Aile kurum olarak yüceltiliyor ve mahremiyeti olan bir alan. Eşler arasındaki ilişki, çocuklarla olan ilişkiler kutsal sayılabiliyor. Ancak bireylerin en çok güven içinde olmaları beklenen bu kurumda yaygın şekilde şiddetin her türüsü yaşanabiliyor (10-11). Aile içi şiddet, kadına şiddet, yaşlıya ve çocuklara şiddet ve istismar toplumların önemseyemediği, üzerinde konuşarak önleyici tedbirler almaya çalıştığı ama önleyemediği sosyal sorunlar olarak süregeliyor (12).

2006-2007 eğitim yılında Türkiye'de 30 bin öğrenci arasında yürütülen bir

Türkiye'de 2013 yılında, 25 ilde, 1.300 sağlık çalışanı ile yapılan ayrıntılı bir araştırmada görüşülenlerin %87'sinin meslek hayatları içinde en az bir kez, %81'inin de son bir yıl içinde herhangi bir şiddet türüne maruz kaldığını göstermiştir. Görüşülenlerin %82'si şiddetle karşılaşma konusunda endişe yaşadığını belirtmiştir. Şiddet uygulayanların %68'i erkek, %32'si kadındır.

araştırmada öğrenciler en büyük sorunlarının sevgisizlik ve ikinci olarak da adalet duygularının zedelenmesi olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırma kapsamındaki gençlerin %74'ü ailelerinde şiddete maruz kaldıklarını, %65'i de bizzat kendilerinin şiddet uyguladığını belirtmiştir. Bu gençlerin son üç ay içinde %49'unun sözel, %35'inin fi-

ziksel, %27'sinin duygusal, %12'sinin de cinsel şiddet yaşamış oldukları anlaşılmıştır (13). Bunlar oldukça vahim sonuçlardır.

Eğitim sektörü boyutları hiç küçümsemeyecek ciddi bir şiddet alanıdır. Akran şiddeti, mobbing ve öğretmen şiddeti okullarda baş edilemeyen bir sorundur. UNICEF'in dünya genelinde yaptığı araştırmada 13-15 yaş arasındaki çocukların %50'sinin okulda bir tür şiddete maruz kaldığını göstermektedir. Bu şiddet sonucu bazı çocukların okulu terk ettikleri veya kalıcı kişilik bozuklukları taşıdıkları da belirlenmiştir.

Şiddet Sarmalı

Günümüzde sağlık çalışanlara yönelen şiddet dünyada hüküm süren bir genel şiddet tablosunun parçası. Genel manzaranın içinde hatta küçük kalan ama son derecede önemli bir sosyal ve insani sorun. Sağlık sektöründe yaşanan şiddeti günümüzde toplum genelinde tırmanışta olan şiddet eylemlerinden ve ortamından ayrı düşünmek gerçekçi bir yaklaşım olmamaktadır. Neticede, sağlık kurumlarımız da toplumun bünyesinden çıkan ve toplum bütünlüğü içinde var olan üniteleridir. İçinde yaşadığımız şiddet kültürü tüm kurumlara ve bireysel davranış kalıplarına nüfuz etmektedir. Bizi sarmalayan şiddet halkalarını özetle sayacak olursak, bunların başında uluslararası şiddet eylemleri, devletler arası savaşlar, iç savaşlar, eğitim kurumlarında yaşanan şiddet, aile içi şiddet, sokakta şiddet, iş yeri ortamlarında şiddet, hayvanlara ve doğaya karşı şiddet, çocuk ve yaşlıların istismarı, medya ve iletişim alanında şiddetten söz edebiliriz.

Kolektif toplumsal şiddetin, yüzyılımızın en sarsıcı gerçeklerinden biri olduğu ifade edilmektedir (14). Son yirmi yılı ele alacak olursak komşumuz Irak'ta Körfez Savaşı olarak bilinen savaşta bombalamalar ve diğer eylemler sonucu bir milyona yakın insanın; Suriye iç savaşında ise yarım milyondan fazla insanın öldüğü tahmin edilmektedir (15-16). Bu şiddet ortamından kaçmak için milyonlarca insan zorunlu olarak göç etmiştir. Son yirmi yıl içinde ülkemize 7-8 milyon mültecinin geldiği, hatta bunun neticesinde ülkemizin demografik yapısının değişime uğradığı söylenebilir.

Savaşa dayalı şiddet sadece doğu sınırlarımızda olmayıp, batı sınırlarımızda, Balkanlarda da görülmüştür. 1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılması ile Bosna-Hersek'te yaşanan katliamlar dehşet verici idi. Birleşmiş Milletler tarafından korunmasına rağmen, Srebrenitsa'da kadın ve çocuklar dahil sadece bir hafta içinde 8 binden fazla silahsız Bosnalı acımasızca katledildi. Bu tür kitle ölümlerinin ve sıradan vatandaşların şiddet eylemleri sonucu yaşamlarını kaybetmeleri dışında, Saddam Hüseyin'in 2006'da, Kaddafi'nin 2011'de vahşice katledilmeleri, gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın 2018'de korku filmlerine taş çıkartacak yöntemlerle katledilmesi bize uluslararası siyasette şiddetin mahiyeti konusunda şüphe bırakmıyor. Bunlar ve benzeri şiddet eylemleri sınırlarımız dışında, hatta sınırlarımız içinde ne kadar yoğun ve acımasız bir şiddet halkası içinde olduğumuzu hatırlatan veriler ve sayılar (17).

Uluslararası analizler, siyasi şiddetin toplumlarda korku ve yılgınlık yarattığı ve depresif bir kültür oluşturduğunu belirtmektedir (18-19). Siyasetin dili ve günlük söylemi de günümüzde şiddet içermektedir. Dünyada siyasi liderler birbirlerine tehdit, aşağılama adedilebilecek hitap tarzları ile toplumda

Sağlık çalışanlarına karşı şiddet eylemlerini ortadan kaldırmak için toplumda var olan tüm şiddet türlerinin ortadan kalkmasını, sağlıklı toplumlarda sağlıklı bireylerin yetişmiş olduğunu beklemek elbette gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Ancak en azından daha kolayca sağlanabilecek düzenlemelerle sağlık çalışanlarının istek ve beklentilerine cevap vererek onların şiddetsiz bir ortamda çalışmalarına katkıda bulunabiliriz.

şiddete dayalı iletişim tarzını meşrulaştırmakta ve bu söylemler içselleştirilen örnek davranış tarzları olmaktadır.

Her gün görsel medyada sunulan ve sıradanlaşan cinayet, gasp gibi şiddet eylemlerinin yanı sıra, toplumda popülaritesi ve izlenirliği yüksek dizilerde de ön planda sergilenen şiddet hareketleri sürekli yer almaktadır. Ekranlarda da olsa bu şiddet eylemlerini izleyenlerin bundan bedensel ve psikolojik olarak etkilendikleri ve sarsıldıkları bilinmektedir. O zaman "Genel İzleyici" kategorisine giren dizi ve filmlerde, hatta çocuk çizgi filmlerinde bile neden bu kadar çok

şiddet sahnesi yer almaktadır? Birçok araştırmacı ve düşünür, şiddetin sağlıklı bir çekiciliği olduğu düşüncesini öne sürmektedirler (20-21).

İnsanlar arası şiddetten ayrı olmakla beraber, insanların hayvanlara ve doğaya karşı giriştikleri şiddet eylemleri de empati eksikliği ve duyarsızlık sergileyen davranışlar olarak toplumlara damgasını vurmaktadır. Hayvanlara karşı şiddet, sadece horoz dövüşleri, köpek dövüşleri, boğa güreşleri veya geçmişte meşru olan ayı oynatma gibi sistemli şekilde yürütülen, hayvanları şiddetin objesi haline getiren organize eylemlerle sınırlı kalmamaktadır. Çoğu avlanma tekniği veya evcil hayvan yetiştiriciliği de insanlığın bencil amaçlarla hayvanları şiddetle sömürmesine dayanır. Bu durum yeni olmayıp, tüm toplumlarda eskiye dayanan geleneklerde örnekleri görmek mümkündür. Günümüzde hayvan hakları savunucuları hayvanlara karşı ihmalen vahaşete kadar varan hayvan hakları ihlallerini gözler önüne sermektedir ve çözüm için mücadele etmektedirler (22).

Endüstri sonrası toplumlarda insanlığın muhayyilesinde, Avatar bilim kurgu filminde konu edildiği gibi, uzayda Pandora uydusunda doğa ile uyum içinde yaşayan ve hayatta kalmak amacıyla avlanırken bile etik davranan, barışçıl Na'vi kabilesinin ahlâkına özlem duyulduğunu söyleyebiliriz (23). Böyle bir iddiada bulunurken filmin gösterime çıktığında tüm zamanlar gişe hasılat rekoru kırmış olmasının sadece teknik efektlere dayanmadığı, kolektif bilinçaltımızda çağımızın ruhunda yatan şiddet ve bencilliği sorgulayan bir yön olduğuna işaret etmek istiyorum. Günümüzde şiddet ve savaş karşıtı pek çok kuramsal yaklaşım ve aktivist hareket mevcuttur (24-25-26).

Bu yazıda, özetle dikkate sunduğum şiddet ortamlarını sağlık çalışanlara yapılan şiddet konusunu saptırmak amacıyla değil, sağlık sektöründe gözlemlenen şiddet vakalarının çözümünün daha büyük bir sarmalla iç içe yaşandığını ve uzun vadeli çözümün tüm toplumu ve uluslararası kuruluşları da ilgilendirdiğini vurgulamak için. Şiddetin sıradanlaştığı, olağan ve beklenen bir davranış tarzı olduğu bir çağda topyekûn şiddetten arınmanın bir hedef ve ülkü olması gerektiğini vurgulamak için.

Şiddet denilince tahayyülümüzde canlanan, genellikle insanlar arası fiziksel şiddet olmakla beraber, artık biliniyor ki sözel ve psikolojik şiddet de mağdurlarda uzun süreli yıpratıcı hasarlar bırakabiliyor. Bu tür şiddeti ölçmenin ve sayısal veriye dönüştürmenin büyük zorlukları var. Ayrıca, nerede olursa olsun, cinsel şiddet vakaları da genellikle istatistiklere geçmemekte, ekonomik şiddet ise genellikle bir şiddet türü olarak algılanmamaktadır.

2020'de yaşadığımız COVID-19 pandemisinde, bir taraftan hayatını kaybeden sağlık çalışanlarının özverili davranışlarından bahsederek konu gündemde tutulurken bir yandan da hak ettikleri manevi takdir ve maddi tazminattan mahrum kalmaları da onlara karşı bir toplumsal şiddet türü sayılabilir. Yıpratıcı mesai saatleri, iş ortamında gerçek dışı beklentiler, elverişsiz çalışma koşulları da onlara yönelmiş bir kurumsal şiddet olarak değerlendirilebilir. Sağlık çalışanlarına karşı şiddet eylemlerini ortadan kaldırmak için toplumda var olan tüm şiddet türlerinin ortadan kalkmasını, sağlıklı toplumlarda sağlıklı bireylerin yetişmiş olduğunu beklemek elbette gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Ancak en azından daha kolayca sağlanabilecek düzenlemelerle sağlık çalışanlarının istek ve beklentilerine cevap vererek onların şiddetsiz bir ortamda çalışmalarına katkıda bulunabiliriz.

Kaynaklar

- 1) Keser, Özcan ve Hülya Bilgin, "Türkiye'de Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet: Sistemik Derleme, Türkiye Klinikleri J Med Sci. 2011; 31 (6)
- 2) Violence and Injury Prevention - Violence Against Health Workers. https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/workplace/en/ (Erişim Tarihi: 13.11.2020)
- 3) UNESCO, *Violence and its Causes*, Paris, 1981
- 4) Yörükoğlu, Atalay, *Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı Eğitimi ve Ruhsal Sorunları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, 1986
- 5) Stephens, Wallace, *Violence Against Healthcare Workers: A Rising Epidemic*, MJH Life Sciences May 12, 2019. <https://www.ajmc.com/view/violence-against-healthcare-workers-a-rising-epidemic> (Erişim Tarihi: 15.11.2020)
- 6) Gürsoy, Akile, *Bir Sağlık Sorunu Olarak Şiddet, SD Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, Haziran-Temmuz-Ağustos 2015, sayı 35, sayfa: 66-69* <https://www.sdplatform.com/Dergi/882/Bir-saglik-sorunu-olarak-siddet.aspx>
- 7) Sağlık-Sen AR-GE Birimi, *Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası, Sağlık Çalışanları Şiddet Araştırması*, Ankara. 2013

8) <https://www.hurriyet.com.tr/gunde-150-hastaya-bakarken-hasta-yakinindan-yumruk-yedim-11210907>, 15 Mart 2009 (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2020)

9) Cueto, Marcos, *Stigma and Blame During an Epidemic, Cholera in Peru 1991, Disease in the History of Modern Latin America – From Malaria to Aids*, der. Diego Armus, Duke University Press, 2003.

10) Altınay, Ayşe Gül ve Arat, Yeşim, *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul, 2007.

11) Tezcan, Mahmut, *Türkiye'de Töre (Namus) Cinayetleri*, Naturel Yay. Ankara, 2003.

12) İstanbul Barosu, *Kadın Hakları Merkezi, 8 Mart 2019 Özel Yayını - İstanbul Sözleşmesi (2011), 2019 Kadın Dayanışma Vakfı, Şiddete Karşı Somut Bir Adım: Ankara Gecekondularında Kadınlarla Ortak Bir Çalışma*, Ankara 1995.

13) Solak, Adem, *TBMM Gençler Arasında Artan Şiddet Eğilimlerini Araştırma Komisyonu Raporu*, Ankara 2008.

14) Desjarlais, Robert vd. *World Mental Health, Oxford University Press*, 1995. "Violence" s.:116-135.

15) https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_by_death_toll (Erişim: 11.11.2020).

16) Graham, David T. & Poku, Nana, "Population Movements, Health and Security, Redefining Security", *Redefining Security*, Praeger, 1998.

17) Erginsoy, Güliz, "Darfur'da Zorunlu Göç ve Cinsiyete Dayalı Şiddetin Anatomisi", *İnsan, Toplum ve Haklar, Bağlam Yayıncılık*, 2018.

18) Bennett, Oliver, *Cultural Pessimism - Narratives of Decline in the Postmodern World*, Edinburgh University Press, 2001.

19) Moisi, Dominique, *The Geopolitics of Emotion*, The Bodley Head, London, 2009.

20) Simon, David R., *Social Problems & the Sociological Imagination - A Paradigm for Analysis*, McGraw Hill, 1995.

21) Twitchell, James B., *Preposterous Violence, Fables of Agression in Modern Culture*, Oxford University Press, 1989.

22) Gündoğdu, Cihangir, *The Animal Rights Movement in the Late Ottoman Empire and The Early Republic: The Society for the Protection of Animals (İstanbul 1912)*. Der. Suraiya Faroqhi, *Animals and People in the Ottoman Empire*, Eren, İstanbul 2010.

23) Avatar: Yönetmen James Cameron'ın 2009 ABD Yapımı Bilim Kurgu Filmi.

24) Moorehead, Caroline, *Troublesome People - The Warriors of Pacifism*, Adler & Adler Publishers, 1987.

25) Cornish, Paul, *Controlling the Arms Trade - The West Versus the Rest*, Bowerdean Publishing Company Ltd. 1996.

26) Fromm, Erich, *Sağlıklı Toplum, Doğu Matbaası*, 1982.